

מחקר במוקד

הגדרת שלומות (Well-being) על פי ה-OECD, ומשמעויותיה לחברה הישראלית לנוכח מלחמת "חרבות ברזל"

הגדרת השלומות: מאפייניה ומקורותיה

בשנת 2011 השיק ארגון ה-OECD (ארגון המדינות המפותחות בעולם, אשר גם מדינת ישראל נמנית עם חבריו) את המסגרת למדידה תקופתית של שלומות בקרב 38 מדינות החברות בארגון ושלוש מדינות שותפות, אשר עודכנה לאחרונה בשנת 2020.

בעוד ההגדרות הרווחות במדעי החברה מתייחסות אל שלומות כאל מרכיב מרכזי ברווחתו הנפשית של האדם, תוך התמקדות באופן שבו האדם תופס את עצמו, את חייו ואת מערכות היחסים עם אנשים אחרים, הרי שההגדרה שגיבש ואימץ ה-OECD מנסה להרחיב באופן משמעותי את רוחב היריעה, תוך התייחסות לשורה ארוכה של מרכיבים כלכליים-חברתיים, תוך הבחנה בין שלומות נוכחית לשלומות עתידית.

מסגרת המדידה של ה-OECD נוצרה לאחר הבנה שמדדים כלכליים לאומיים לבדם כבר אינם משקפים את השלומות כבעבר ויש צורך ביצירת מסגרת רחבה יותר. ייתכן והסיבה לכך היא, שלרוב האנשים החיים במדינות המפותחות יש בדרך כלל מענה מספק לצורכיהם הבסיסיים המרכיבים את שני השלבים הראשוניים (צרכים פיזיים וביטחון) בפירמידת הצרכים של מאסלו (Maslow).

מסגרת המדידה של ה-OECD מושתתת על ההגדרה רבת-הממדים של סן (Sen, 1985) לשלומות. על פי סן, שלומות מתייחסת ליכולות של האדם לתפקד (function) במובן הרחב – הן ביכולתו לפעול (כמו לאכול ולהתנייד) והן במצבו הקיים (כגון היותו בריא פיזית או לא סובל מרעב או בושא בשל עוני).

הגדרה נוספת שמשלימה את התמונה היא של ריף (Ryff, 1995) לפיה שלומות מתייחסת לשלומות הנהנתנית של האדם (שלומות הדונית [Hedonic]) ולשלומות הפוטנציאלית של האדם (שלומות אידימונית - Eudaimonic) ובמילים אחרות, חתירה להנאה דרך מציאת מטרה ומימוש הפוטנציאל.

לסיכום, שלומות מבטאת "מה האדם מסוגל לעשות ולהיות" (Nussbaum, 2011, p. 28).

כיצד מודדים שלומות, על פי ה־OECD

ה־OECD מציע מסגרת מדידה המתייחסת, לשני ממדים מרכזיים:

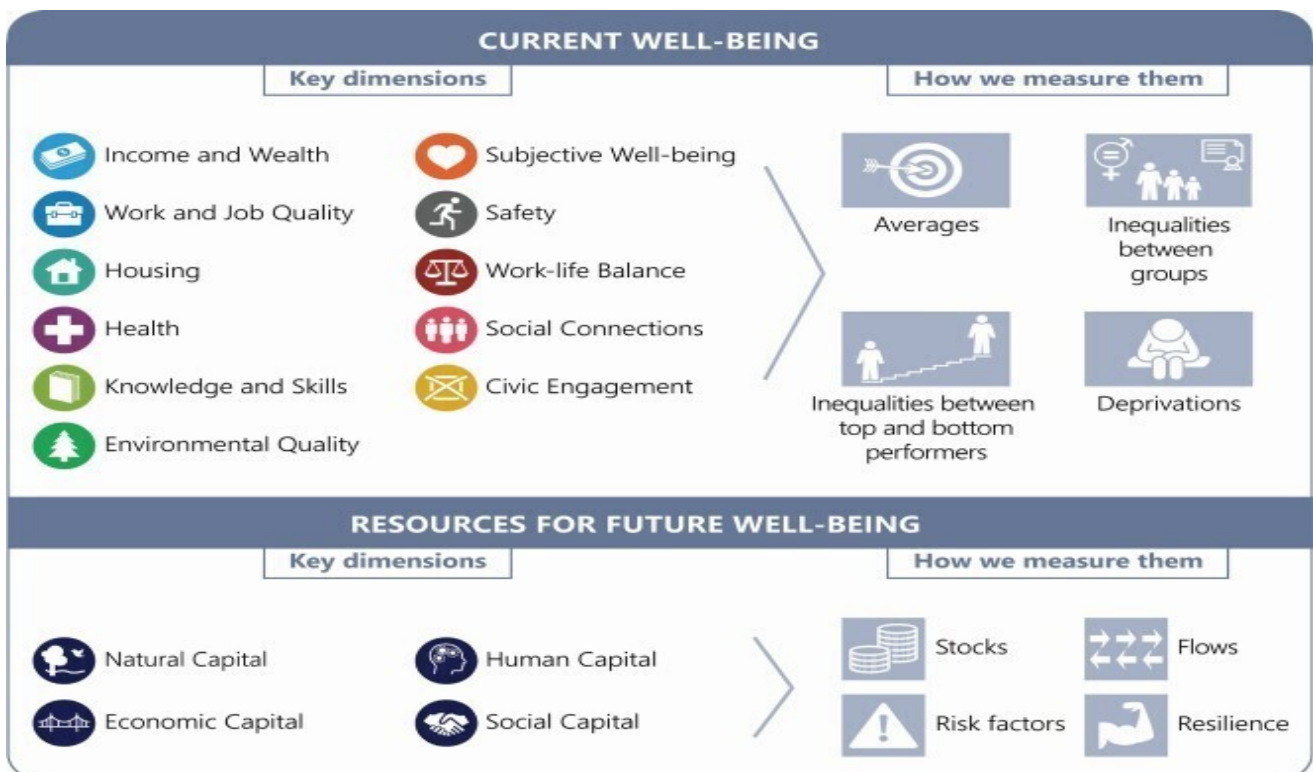
1. **שלומות נוכחית** של האדם. נמדדת ב־11 הקטגוריות הבאות: (1 הכנסה והון; (2 דיור; (3 עבודה ואיכות העבודה; (4 בריאות; (5 רווחה סובייקטיבית; (6 ידע ומיומנויות; (7 איכות הסביבה; (8 חוויית הביטחון האישי; (9 איזון עבודה-בית; (10 קשרים חברתיים; (11 מעורבות אזרחית בקבלת החלטות.

כמו כן נמדדת מידת אי־השוויון של 11 הקטגוריות בעזרת המדדים הבאים: (1 אי־שוויון בין קבוצות (לדוגמה, על רקע גיל או מגדר); (2 טווח אי־השוויון בין הערכים המקסימליים הנמדדים לבין הערכים המינימליים (לדוגמה, ההפרש בין העשירון העליון לבין העשירון התחתון); (3 אנשים שאינם עומדים בתנאי סף של יכולות (לדוגמה, רמה מינימלית של כישורים או בריאות).

2. **שלומות עתידית** בוחנת משאבים מערכתיים ונמדדת בארבעה סוגי הון בהם יכולה המדינה להשקיע (חלקם הון ציבורי/משותף): (1 כלכלי; (2 חברתי (כגון, ערכים משותפים המקדמים שיתופי פעולה); (3 אנושי (כגון, כישורים אישיים ובריאות); (4 טבעי (כגון משאבי טבע ומגוון ביולוגי).

ארבעת סוגי ההון נמדדים בעזרת: (1 מדידת העתודות של ההון הקיים; (2 זרימה – מידת ההגדלה או דילול של ההון הקיים (לדוגמה, השקעה בשוק ההון עלולה להגדיל או לדלל את ההון לעתיד); (3 גורמי סיכון או חוסן העלולים להשפיע על הקשר בין ההון הקיים לבין אפקטיביות ערך ההון העתידי (לדוגמה, עישון או השמנת יתר נחשבים לגורמי סיכון להון אנושי בגלל ההשפעה השלילית האפשרית שלהם על הבריאות העתידית).

להלן מוצגת המסגרת הגרפית הכוללת למדידת השלומות, כפי שפורטה לעיל:

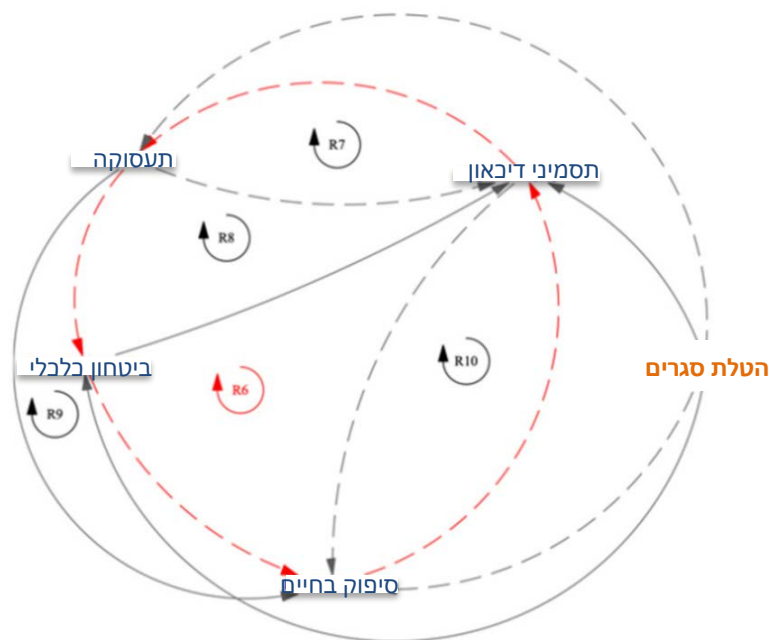

OECD (2020), *How's Life? 2020: Measuring Well-being*, OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c5504f62-en/index.html?itemId=/content/component/c5504f62-en#figure-d1e1244>.

מיפוי השלומות בראיה מערכתית

שלומות הוא מושג מורכב המחייב ראייה מערכתית, הכוללת מרכיבים וקשרים ביניהם. בעזרת "מיפוי מעגלי סיבה-ומסובב" (Causal Loop Diagrams-CLD) ניתן להציג ולבחון השפעות ישירות ועקיפות של מדיניות על מרכיבים שונים, המשליכים על המערכת כולה. מיפוי כזה של מרכיבי השלומות יכול לשמש ככלי עזר בידי קובעי מדיניות, לצורך קבלת החלטות אשר ישפרו אותה (Strelkovskii, et al., 2022). מיפוי כזה יכול לשמש ככלי דינמי לקבלת החלטות ולסיוע לרשויות המדינה בתכנון התערבות במהלך משבר מתמשך, אשר תשנה המערכת כך שיימנעו התוצאות השליליות. הדבר יכול להיעשות באמצעות קטיעת שרשרות קשרים במערכת, תיקון או מניעה של המרכיב הגורם לפגיעה. (Blair et al., 2021).

לדוגמה: התרשים (החלקי) הבא מציג כיצד מדיניות הטלת סגרים במהלך הקורונה השפיעה על 4 מרכיבי שלומות: תעסוקה, ביטחון כלכלי, תסמיני דיכאון, סיפוק בחיים.

Strelkovskii, et al., 2022 p.18. <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/1/433>

המלצות למזעור הפגיעה בשלומות בעקבות מלחמת "חרבות ברזל"

מצב החירום השורר בישראל מאז ה-7 באוקטובר עם פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" מייצר אתגרים משמעותיים וייחודיים הקשורים להיבטי השלומות השונים של רוב אוכלוסיית ישראל, אך הפגיעה היא כמובן דיפרנציאלית בקרב קבוצות וקהילות שונות. כפי שניתן להבין מהסקירה הקצרה למעלה, לרשויות המדינה (הן ברמה הלאומית והן המקומית) יש יכולת להשפיע רבות למזעור הפגיעה בשלומות, תוך התאמה לנסיבות ולהקשר הייחודי בקהילות השונות.

להלן כמה דוגמאות לקבוצות אוכלוסייה עם הסתברות גבוהה לפגיעות יתר, עקב מצב המלחמה והשלכותיו:

1. אוכלוסיית המפונים והמתפנים הן מן הנגב המערבי והן מאזור הצפון.
2. משפחות שבהן אחד או יותר מבני המשפחה מגויסים לשירות מילואים או סדיר, תוך התייחסות למשך תקופת השירות (בהקשר זה קיימת שונות רבה).
3. אנשים שחוו אובדן ושכול במעגל המשפחתי או החברתי הקרוב.
4. פצועות ופצועים באירועי המלחמה השונים מאז ה-7 באוקטובר 2023.
5. משפחות שהמצב הכלכלי/החברתי/הבריאותי שלהן הורע באופן ניכר עקב המלחמה והשלכותיה.

יש לציין שמרבית האנשים המשתייכים לקבוצות אלה לא היו בין אלה שנזקקו לסעד ותמיכה מהמדינה לפני המלחמה ולכן אינם יודעים כיצד לנהוג במצבם החדש. עם זאת, בתוכן יש אנשים שמשתייכים לקבוצות שכבר מקבלות סעד כזה או אחר, וכעת מצבן אף הורע.

נראה כי קיימת חשיבות יתרה להכיר בכך כי מדובר במצב יוצא דופן בהיקפו, משכו ומכלול משמעויותיו, העלול לאתגר את שלומות החברה הישראלית בטווח הזמן המייד, הקצר והארוך. המודעות לאתגרים הכבירים שיוצר המצב עשויה להיות זר ולקדם מגוון יזומות ופעולות, הן מן השטח (bottom-up) והן ברמה המקומית והלאומית (top-down). לדוגמה:

- הקמת קבוצות תמיכה מותאמות לקבוצות יעד שונות, אשר נפגעו מן המצב, לצורך מזעור הפגיעה ברווחה הסובייקטיבית, חווית הביטחון האישי וחיזוק הקשרים החברתיים. מטרת הקבוצות במהלך מלחמה היא לספק מרחב אמפתי ומקבל המאפשר לאנשים לקחת הפסקה מהחוויות המלחמיות המתמשכות (Lysnyk, 2023).
- הרחבה משמעותית של הכשרת צוותים לטיפול במשבר וטראומה, אל מול אתגרים נוכחיים ועתידיים. מחקרים משערים שבאירועי חירום ואסונות הומניטריים, בין 15 ל-20 אחוזים מהאוכלוסייה הנפגעת יחוו תסמיני דיכאון או פוסט-טראומה (Steel, Chey et al., 2009).
- מתן תשומת לב מיוחדת ו"תפירת חליפה על-פי מידה" של פתרונות ואמצעים אל מול האתגרים הנוכחיים לאוכלוסיות פגיעות במיוחד (לדוגמה, אנשים החיים בעוני).
- התערבויות, הכוללות מאמצים להקים מחדש מבני מנהיגות מהימנים בקרב אוכלוסיית המפונים, יכולות לעזור לשקם את חוויית הביטחון האישי ואת הקשרים החברתיים (Kaiser, Ticao et al., 2020).
- עזרה במיצוי זכויות העומדות לרשות הנפגעים יכולה למזער את הפגיעה ביכולות הכלכליות (שם).

מקורות

- Blair, C., Gralla, E., Wetmore, F., Goentzel, J., & Peters, M., (2021). A Systems Framework for International Development: The Data-Layered Causal Loop Diagram. *Production and Operations Management*, 30(12), 4374–4395. <https://doi.org/10.1111/poms.13492>
- Exton, C. & Fleischer, L. (2019). The future of the OECD Well-being Dashboard: Discussion paper (pp 9-11), OECD. Retrieved from: <https://www.oecd.org/statistics/The-Future-of-the-OECD-Well-being-Dashboard.pdf>
- Durand, M., (2015). The OECD Better Life Initiative: How's Life? and the Measurement of Well-Being. *The Review of Income and Wealth*, 61(1), 4–17. <https://doi.org/10.1111/roiw.12156>
- Kaiser, B. N., Ticao, C., Boglosa, J., Minto, J., Chikwiramadara, C., Tucker, M., & Kohrt, B. A., (2020). Mental health and psychosocial support needs among people displaced by Boko Haram in Nigeria. *Global Public Health*, 15(3), 358–371. <https://doi.org/10.1080/17441692.2019.1665082>
- Lysnyk, K., (2023). Conducting psychological support groups online during the war in Ukraine. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies, ahead-of-print* (ahead-of-print), 1–15. <https://doi.org/10.1080/14779757.2023.2167735>
- Nussbaum, M. C., (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach* (1st ed., pp. xii–xii). Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674061200>
- OECD (2020), *How's Life? 2020: Measuring Well-being*, OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c5504f62-en/index.html?itemId=/content/component/c5504f62-en>
- Ryff, C. D., (1995). Psychological Well-Being in Adult Life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99–104. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395>
- Sen, A., (1985). Well-Being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984. *The Journal of Philosophy*, 82(4), 169–221. <https://doi.org/10.2307/2026184>
- Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R. A., & van Ommeren, M. (2009). Association of Torture and Other Potentially Traumatic Events with Mental Health Outcomes Among Populations Exposed to Mass Conflict and Displacement: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA: the Journal of the American Medical Association*, 302(5), 537–549. <https://doi.org/10.1001/jama.2009.1132>
- Strelkovskii, N., Rovenskaya, E., Ilmola-sheppard, L., Bartmann, R., Rein-Sapir, Y., & Feitelson, E. (2022). Implications of COVID-19 Mitigation Policies for National Well-Being: A Systems Perspective. *Sustainability*, 14(1), 433. <https://doi.org/10.3390/su14010433>